

4. ЕКОНОМІКА, ПЛАНУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗЯХ

УДК 351.72

*Проф. Г.І. Башнянин, д-р екон. наук – Львівська КА;
доц. Ю.І. Турянський¹, канд. екон. наук; доц. О.І. Дунас², канд. юрид. наук*

ЧАСОВА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

На загальнотеоретичному і метрологічному рівнях досліджено вплив фактора часу на ефективність розвитку лібералізаційних процесів в економіках перехідного типу. Автори простежили формування такого специфічного економічного параметра як лібералізаційний ефект (чи лібералізаційна ефективність), а також виявлено характер взаємозв'язку між власне лібералізацією і політичним ринком.

Ключові слова: лібералізація, ефективність, економічна свідомість, економічна ідеологія.

Постановка проблеми. У масовій економічній свідомості сучасної перехідної економіки України панують переважно ліберальні ідеї, на основі яких культивується капіталістична ідеологія і формується відповідна державна політика всебічної капіталізації. Вважають, що в умовах всебічної лібералізації соціально-економічний розвиток найоптимальніший і найкращий. На наш погляд, така точка зору – абсолютистська, вона враховує лише безпосередні і найближчі (в часі) ефекти лібералізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних і російських учених, які досліджували механізми державного впливу на динаміку структурних зрушень особливої уваги заслуговують роботи В.Базилевича О.Беляєва, О.Білорусова, В.Будкіна, А.Гальчинського, В.Гейця, А.Поручника, В.Савчука, А.Філіпенка, В.Черняка, А.Чухна та інших.

Мета дослідження. Метою роботи є аналіз ефективності лібералізації економічних систем в часовому періоді.

Виклад основного матеріалу. Щодо опосередкованих і віддалених, то вони вже будуть не такими безсумнівними, як це здається на перший погляд. Вважаємо, що лібералізація може викликати значні позитивні економічні наслідки лише в короткотривалому ринковому періоді (рис. 1).

У короткотривалому ринковому періоді економічна ефективність лібералізації (йдеться про переважно економічну лібералізацію, а не політичну, хоча, на наш погляд, остання може ще більше посилювати позитивні економічні ефекти першої) не просто висока, а навіть гіпервисока, тому умовний коефіцієнт лібералізаційної еластичності економічної ефективності значно більший від одиниці [2, с. 136]:

$$K_{e,l} = dE_e : dL > 1$$

Така висока (гіпервисока) лібералізаційна еластичність економічної ефективності функціонування певних економічних систем у короткотривалому

ринковому періоді створює ілюзію про абсолютно високу економічну ефективність (а також і соціально-економічну і соціально-духовну) розвитку процесів лібералізації, про абсолютні економічні переваги суспільства вільного ринку. Такий погляд – правильний, однак у разі зміни економічних умов вона стає однією і абсолютистською. Вже у довготривалому ринковому періоді рівень лібералізаційної економічної ефективності починає дещо знижуватися, він не такий високий, як у короткотривалому. Є певні підстави вважати, що крива лібералізаційної економічної ефективності у довготривалому ринковому періоді стає менш стрімкою і більш пологою, хоча зберігає, звичайно, позитивний кут нахилу (тобто зв'язок між рівнем лібералізації і динамікою рівня економічної ефективності – позитивний, плюсовий). На цьому проміжку ринкового періоду коефіцієнт лібералізаційної еластичності економічної ефективності може або дорівнювати одиниці, або бути незначно більшим від одиниці (чи навіть меншим від одиниці), тобто умовно можна вважати, що економічна ефективність лібералізації може бути або високою або лише значною (традиційною). Це дає підстави виділити три типи зв'язку між лібералізацією і економічною ефективністю в довготривалому ринковому періоді [1, с. 168].

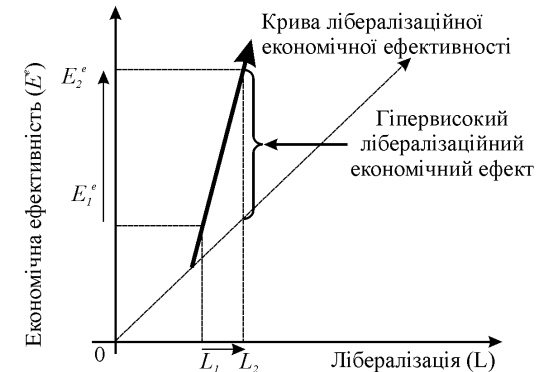

Рис. 1. Економічна ефективність лібералізації в короткотривалому ринковому періоді (варіант чистої екстенсифікації)

Перший тип – це той, за якого лібералізаційна еластичність економічної ефективності значна, але вже не гіперзначна, як це було у короткотривалому ринковому періоді (тобто відповідний коефіцієнт незначно більший від одиниці) (рис. 2). Другий тип – коли лібералізаційна еластичність економічної ефективності також позитивна, але дорівнює або приблизно дорівнює одиниці (рис. 3).

Така залежність між ними може існувати на такому "відрізку" довготривалого ринкового періоду, як власне довготривалий період (тобто на "серединному" відрізку цього періоду у його широкому розумінні) Третій тип зв'язку існує на тому проміжку довготривалого ринкового періоду, який уже дещо виходить за межі власне довготривалого ринкового періоду і певною мірою входить у структуру гіпердовготривалого періоду. Ми такий "відрізок" довготривалого ринкового періоду кваліфікуємо як наддовготривалий. Він характерний тим, що в його межах лібералізаційна еластичність економічної ефективності хоча і зберігає ще позитивне значення, але вже менша від одиниці. Лібералізація еконо-

¹ НУ державної податкової служби України;

² Львівський НУ ім. Івана Франка.

мічних систем у вказаному відрізку ринкового періоду супроводжується формуванням вже незначного лібералізаційного економічного ефекту (рис. 4).

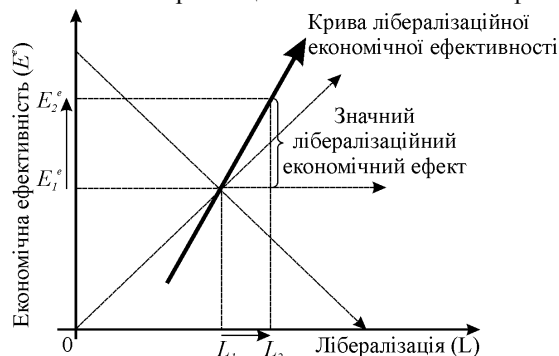

Рис. 2. Економічна ефективність лібералізації в квазідовготривалому ринковому періоді (варіант чистої екстенсифікації)

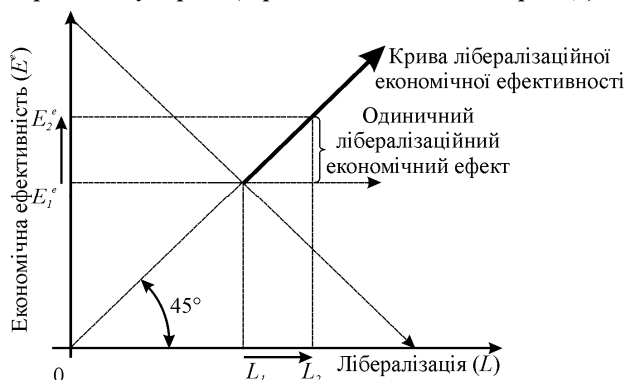

Рис. 3. Економічна ефективність лібералізації в мезодовготривалому ринковому періоді (варіант чистої екстенсифікації)

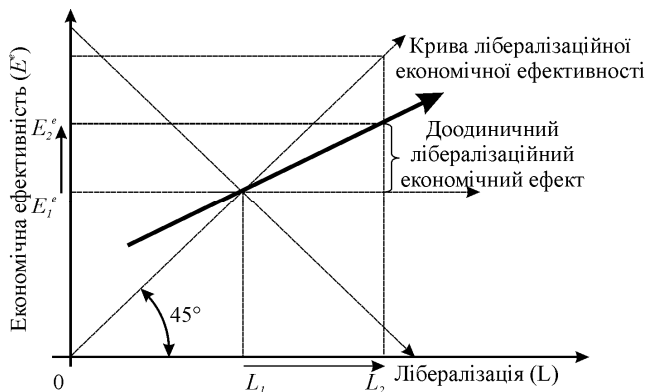

Рис. 4. Економічна ефективність лібералізації в наддовготривалому ринковому періоді (варіант чистої екстенсифікації)

Отже, впродовж усього відрізка довготривалого ринкового періоду лібералізація ще супроводжується зростанням рівня економічної ефективності, але таким, що неухильно зменшується, послаблюється. Економічна система продовжує ще функціонувати ефективно, але інтенсивність зміни цієї ефективності менша, точніше, менш прогресивна. Це перший сигнал того, що результативність лібералізації починає "видихатись", подальша лібералізація вже не така високоєфективна і очевидна, як в короткотривалому ринковому періоді і є причиною відповідної зміни економічних настроїв у масовій економічній свідомості, проявляються ознаки песимізму щодо проблем лібералізації, у суспільстві з'являються перші "паростки" симпатій до неліберальних ідей (тоталітарних, авторитарних і т. ін.). Однак така антиліберальна ідеологія ще не стійка, у суспільстві ще панують погляди проліберального порядку і уряд по інерції продовжує проводити проліберальну економічну політику [6, с. 312].

Істотно ситуація змінюється в гіпердовготривалому ринковому періоді, де впродовж певного часу економічна ефективність лібералізації буде вже нульовою, далі – може вже виникнути економічна ситуація, коли зв'язок між лібералізацією і економічною ефективністю функціонування економічних систем буде негативний, від'ємний. Тут також умовно можна виділити два підперіоди. На першому із них, який умовно назовемо власне гіпердовготривалим, економічна система перестає реагувати на посилення рівня лібералізації, а на другому, який можна позначити як метагіпердовготривалий ринковий період, ця реакція – від'ємна, негативна.

З формуванням негативних економічних ефектів в процесі подальшого посилення економічної лібералізації починається (щоправда, вже після практичної появи негативного впливу вказаного процесу на економічний розвиток) поступова і стабільна переорієнтація масової економічної свідомості. Ліберальні економічні ідеї усвідомлюються не лише як найефективніші, а й такі, що можуть мати і явні негативні економічні наслідки. Однак це "полівіння" масової свідомості, що викликає відповідну зміну і державної економічної політики в бік посилення і подальшого розвитку процесів делібералізації (точніше, централізації, як одного з найважливіших проявів практичної реалізації політики делібералізації), відбувається, на жаль, тоді, коли ці негативні ефекти лібералізації вже встигли проявитися, причому так інтенсивно, що це зауважили не тільки спеціалісти (вчені-економісти, досвідчені практики, державні діячі, що відповідають за ту чи іншу трансформацію економічної політики держави), але й більша частина населення з побутовою економічною свідомістю, яка сприймає зміни в структурі економічного розвитку лише на побутовому рівні, через свій матеріально-соціальний стан.

Економічна свідомість як певне розуміння, як певна картина економічного розвитку і функціонування буває двох типів:

- 1) побутова, яка формується підсвідомо, під впливом і внаслідок участі певних членів суспільства в економічному житті, в економічній діяльності і яка також істотно залежить від загального культурного розвитку людини (висококультурна, високоосвічена людина навіть без спеціальної економічної підготовки володіє досконалою побутовою економічною свідомістю,

яка за своїм рівнем наближається, а часом і ототожнюється з науковою економічною свідомістю, що характерна для людей з високою економічною культурою чи спеціальною економічною підготовкою). Така свідомість притаманна більшості населення кожної країни;

- 2) наукова економічна свідомість, формування якої відбувається в процесі спеціальної або хоча би загальної економічної підготовки через вивчення спеціальної економічної літератури, а також всієї історії становлення і подальшого розвитку економічної теорії [4, с. 78].

Ця наукова економічна свідомість також може бути різною і залежить вона не тільки від якості навчального процесу чи економічної самоосвіти людини, але й від її соціальних якостей, загальної освіти і навіть фізіологічно-патологічних і генетичних особливостей організму (чи типу соціальної психіки людини). Людина з одним типом психіки може сприймати лише ліберальні економічні ідеї, а з іншим – лише антиліберальні, центристські, тоталітарні чи авторитарні. Однак часто людина з ліберальними поглядами на одні процеси може мати й антиліберальні погляди на щось інше, тому пов'язати психічні особливості з типом економічної свідомості чи зробити це однозначно дуже важко. Але важливо те, що побутова економічна свідомість завжди усвідомлює необхідність економічних змін лише тоді, коли негативні ефекти певного процесу вже істотно проявилися, а отже, завдані непоправні збитки економічному розвитку вже призвели до формування певних економічних втрат (економічні вигоди трансформувалися в економічні втрати). Наукова економічна свідомість за допомогою економічної теорії здатна виявити "розмір" цих втрат, але це можна зробити лише після появи значних економічних дефектів розвитку певного економічного процесу. Ці економічні втрати визначаються недоотриманим економічним доходом, тобто за своїм характером вони можуть бути кваліфікованими як певні (специфічні, особливі) недоотримані доходи. Основна частина кривої цих втрат (рис. 5) лежить під віссю абсцис і виходить у перший квадрант лише тоді, коли крива лібералізаційної економічної ефективності починає знижуватися (має від'ємний кут нахилу).

Рис. 5. Співвідношення кривих лібералізаційної економічної ефективності і лібералізаційних вміненних витрат надмірної лібералізації

Основна перевага наукової економічної свідомості над побутовою полягає у її здатності передбачити появу негативних ефектів розвитку певного економічного (чи будь-якого іншого) процесу і зорієнтувати економічну політику держави так, щоб вона зміну орієнтації певного економічного розвитку про-

дила заздалегідь, щоб уникнути значних економічних втрат і формування значних "мінус"-вміненних лібералізаційних витрат. Однак цю здатність прогнозувати також дуже важко реалізувати практично, оскільки вчені-економісти і спеціалісти в теоретичному економічному аналізі дуже часто перебувають в "полоні" певних економічних догм і концепцій, вийти за межі яких дуже важко через психологічні, соціальні, класові, ідеологічні особливості їх розуміння, економічний світогляд і економічну свідомість. Дуже важко, наприклад, від спеціаліста крайніх правих політичних і економічних поглядів чекати усвідомлення тієї очевидної обставини, що надмірна лібералізація може бути неефективною. Бо такій людині зазвичай притаманні економічний дальтонізм і економічна близорукість, вона не здатна через особливості свого характеру, психіки і побутового життєвого досвіду відчувати те, що за певною межею лібералізація із позитивного економічного процесу трансформується в негативний. З іншого боку, людина крайніх "лівих" поглядів на характер соціально-політичного розвитку стоїть, зазвичай, на антиліберальних позиціях. Вона сприймає лібералізацію тільки негативно, і бачить тільки її негативні економічні наслідки. Це також відповідний економічний дальтонізм, але такий, який бачить лише "червоний" колір в економічному і політичному спектрі і така економічна близорукість, яка не помічає позитивних ефектів економічної лібералізації [5, с. 58].

Зауважимо, що у нашому аналізі ми враховуємо лише економічні аспекти розвитку процесу лібералізації і оцінювали її з суто економічних позицій – її вплив на економічну ефективність функціонування певних економічних систем. Однак процеси лібералізації (як і будь-які інші) можуть також аналізуватися і з соціальних (соціально-економічних), і з соціально-духовних (духовних, духовно-інтелектуальних) позицій і впливу, відповідно, на соціально-економічну і соціально-духовну ефективність функціонування певних економічних систем. Якщо з указаних вище позицій оцінювати розвиток процесів лібералізації, то можна зробити такі узагальнювальні висновки.

По-перше, лібералізація в соціальному плані в короткотривалому ринковому періоді не супроводжується особливими позитивними ефектами. Навпаки, вона може і дуже часто призводить до зниження рівня соціальної ефективності функціонування певних економічних систем. Інша справа, наскільки це зниження значне, істотне і глибоке. Є певні підстави вважати, що інколи воно досить різке. Однак, у довготривалому ринковому періоді негативний вплив лібералізації на розвиток соціальної сфери певної економічної системи переважно само-нейтралізується чи стабілізується. Представники "лівих" партій країни дуже часто негативне сприйняття лібералізації пояснюють саме її негативними соціальними ефектами. Вони справді можуть бути. Однак їх не варто абсолютизувати. Негативний соціальний вплив лібералізації в короткотривалому ринковому періоді компенсується позитивним економічним впливом. Крім того, варто враховувати, що у віддаленій перспективі реальні економічні ефекти будуть трансформовані в реальні соціальні ефекти. Цим свідомо чи несвідомо нехтують представники лівого крила економічного і політичного спектра будь-якої країни. Ця їх комплексія з певним "надлишком" починає проявлятися в гіпердовготривалому ринковому періоді, в якому вже для всіх стає очевидним, що в соці-

альному плані лібералізація є ефективною, навіть високоефективною. Оскільки соціальна оцінка лібералізації (і будь-якого іншого економічного процесу) вища, ніж її економічна оцінка, то в широкій історичній перспективі потрібно вже однозначно позитивно оцінювати економічну лібералізацію, хоча в найближчій перспективі і особливо – на поточний момент часу її оцінка вже не така однозначна в чистому соціальному плані вона може бути і негативна [3, с. 86].

Дещо більш віддаленими, ніж соціальні, є позитивні інтелектуальні наслідки розвитку і поглиблення процесів лібералізації. Наш узагальнювальний аналіз світового досвіду розвитку практики інтелектуалізації економічних систем дає підстави вважати, що в короткотривалому і власне довготривалому ринковому періодах лібералізація продовжує негативно впливати на інтелектуальний розвиток людини. Однак у межах і особливо – за межами гіпердовготривалого ринкового періоду (тобто у віддаленій історичній перспективі) інтелектуальні ефекти лібералізації можуть бути особливо значними. Пояснюється це тим, що інтелектуальна сфера будь-якої економічної системи значно інерційніша, ніж соціальна і, особливо, економічна сфери. Тобто збільшити обсяги грошового доходу, а це одна з цілей власне економічного розвитку і економічного функціонування, значно легше, ніж покращити соціально-матеріальні умови життя чи духовно-інтелектуального розвитку людини. Для реалізації соціальних і духовних чи духовно-інтелектуальних цілей потрібен значно довший період часу, ніж для реалізації власне економічних цілей.

Висновки. Сказане не означає, що інтелектуальна сфера економічних систем менш еластична щодо зміни такого параметра як лібералізація, ніж їх власне економічна чи соціальна (соціально-економічна) сфера. Вона також дуже (навіть більше, ніж економічна і соціальна сфери) чутлива до зміни рівня лібералізації, однак ця чутливість проявляється позитивно і з значною силою лише в гіпердовготривалому, а іноді за його межами, періоді. Тобто тут варто наголосити, що чутливість (позитивного порядку) інтелектуальної ефективності функціонування економічних систем до зміни рівня лібералізації вища, ніж економічної і соціальної ефективності, однак вона проявляється через значніший проміжок часу. Якщо порівнювати загальний вигляд кривої економічної, соціальної і духовної ефективності функціонування певних економічних систем лібералізаційного порядку, то можна зробити такий висновок: по-перше, у короткотривалому ринковому періоді крива економічної лібералізаційної ефективності стрімко піднімається вгору, а криві соціальної та інтелектуальної ефективності – вниз (перша – менше, друга – більше); по-друге, у довготривалому ринковому періоді крива економічної лібералізаційної ефективності стабілізується і є менш горизонтальна, а криві соціальної і духовної лібералізаційної ефективності продовжують знижуватися (перша – менше, друга – більше), по-третє, у гіпердовготривалому ринковому періоді крива економічної ефективності починає стрімко знижуватись, а криві соціальної та інтелектуальної ефективності, навпаки, піднімаються вгору, причому стрімкість підйому останньої більша, ніж першої, що свідчить про значніші позитивні ефекти впливу лібералізації на інтелектуальну сферу економічної системи, ніж на соціальну

Література

1. Башнянин Г.І. Ефективність капіталізації і лібералізації економічних систем в умовах ринкової транзакції: методологічні проблеми метрологічного аналізу / Г.І. Башнянин, Ю.І. Турянський. – Львів : Вид-во ЛКА, 2008. – 480 с.
2. Башнянин Г.І. Регуляційна ефективність економічних систем / Г.І. Башнянин, Г.С. Третьак, Н.Б. Буряк // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.9. – С. 134-141.
3. Малова Т. Капіталізація в умовах російської економіки / Т. Малова. – М. : Изд-во "Либроком", 2009. – 208 с.
4. Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку / А.С. Філіпенко. – К. : Вид-во "Знання України", 2002. – 190 с.
5. Шевчик Б.М. Особливості формування і розвитку постсоціалістичних національних економічних систем: Проблеми реформування економіки України в умовах транзиції / Б.М. Шевчик. – Харків : Вид-во ХІБМ, 1998. – С. 57-59.
6. Шніцер М. Порівняння економічних систем / М. Шніцер. – К. : Вид-во "Основи", 1997. – 519 с.

Башнянин Г.И., Турянский Ю.И., Дунас А.И. Временная эффективность либерализации экономических систем

На общетеоретическом и метрологическом уровнях исследовано влияние фактора времени на эффективность развития либерализационных процессов в экономиках переходного типа. Авторами прослежено формирование такого специфического экономического параметра как либерализационный эффект (или либерализационная эффективность), а также выявлен характер взаимосвязи между собственно либерализацией и политическим рынком.

Ключевые слова: либерализация, эффективность, экономическое сознание, экономическая идеология.

Bashnyanyn G.I., Turiansky Yu.I., Dunas O.I. Time effectiveness of performance liberalization of economic systems

In the article on general theoretical and metrological level investigate the influence of the time factor on the effectiveness of liberalization processes in transition economies. The authors traced the formation of such specific economic variables such as the effect of liberalization (or liberalization efficiency), but also revealed the nature of the relationship between the actual liberalization and political market.

Keywords: liberalization, efficiency, cost consciousness, economic ideology.

УДК 331.108.38

Проф. М.В. Римар, д-р екон. наук;
аспир. П.З. Козак – НУ "Львівська політехніка"

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ НА ВИРОБНИЧОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Напрями і способи оцінювання професійної адаптації розподілено на два рівні (підприємство, працівник). Названо основні цілі оцінювання професійної адаптації персоналу на підприємстві. Сформовано перелік показників, за якими доцільно оцінювати професійну адаптацію працівника. Проаналізовано проблеми, які ускладнюють оцінювання професійної адаптації та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: професійна адаптація персоналу, оцінювання, трудовий потенціал, робоче місце, добір персоналу, система, управління.

Вступ. В умовах нарощування виробничих потужностей підприємствами важливо розуміти наскільки трудовий потенціал персоналу відповідатиме таким змінам. Оцінка професійної адаптації персоналу належить до показників,